

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA KASBIY-REFLEKSIV KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Talabova Dilrabo Tolibovna

Fargʻona pedagogik mahorat markazi, dotsent (PhD)

Annotatsiya

Ushbu maqolada raqamli ta'lim muhitida kasbiy-refleksiv kompetensiyani rivojlantirishning pedagogik jihatlari, uning mazmun-mohiyati hamda zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, o'qituvchilarning refleksiv faoliyatini shakllantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining imkoniyatlari ochib beriladi. Raqamli platformalar orqali o'z-o'zini baholash, kasbiy faoliyatni tahlil qilish va takomillashtirish jarayonlari ilmiy asosda yoritiladi. Mazkur muammo doirasida innovatsion yondashuvlar, pedagogik shart-sharoitlar hamda samarali metodlar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim, refleksiya, kasbiy kompetensiya, pedagogik faoliyat, innovatsiya, AKT, o'z-o'zini baholash.

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-РЕФЛЕКСИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Талабова Дилрабо Толибовна

Ферганский центр педагогического мастерства, доцент (PhD)

Аннотация

В данной статье рассматриваются педагогические аспекты развития профессионально-рефлексивной компетенции в цифровой образовательной среде, раскрывается её сущность и значение в современной системе образования. Особое внимание уделяется возможностям информационно-коммуникационных технологий в формировании рефлексивной деятельности педагогов. Освещаются процессы самооценки, анализа и совершенствования профессиональной деятельности с использованием цифровых платформ. Рассматриваются инновационные подходы, педагогические условия и эффективные методы решения данной проблемы.

Ключевые слова: цифровое образование, рефлексия, профессиональная компетенция, педагогическая деятельность, инновации, ИКТ, самооценка.

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL-REFLECTIVE COMPETENCE IN THE DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Talabova Dilrabo Tolibovna

Fergana Center of Pedagogical Excellence, Associate Professor (PhD)

Abstract

This article examines the pedagogical aspects of developing professional-reflective competence in a digital educational environment, revealing its essence and role in the modern education system. Particular attention is paid to the opportunities of information and communication technologies in shaping teachers' reflective activity. The processes of self-assessment, analysis, and improvement of professional practice through digital platforms are scientifically discussed. Innovative approaches, pedagogical conditions, and effective methods for addressing this issue are also explored.

Keywords: digital education, reflection, professional competence, pedagogical activity, innovation, ICT, self-assessment.

So'nggi yillarda globallashuv jarayonlari, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va ta'lim tizimining modernizatsiyalashuvi natijasida raqamli ta'lim muhiti shakllanib, u pedagogik faoliyatning ajralmas qismiga aylanmoqda. Zamonaviy jamiyatda o'qituvchidan nafaqat o'z fanini mukammal bilish, balki doimiy ravishda o'z faoliyatini tahlil qilish, baholash va takomillashtirib borish ham talab etiladi. Bu esa kasbiy-refleksiv kompetensiyani rivojlanganlik darajasiga bevosita bog'liqdir [1; 25–26-b]. Shu bois raqamli ta'lim muhitida o'qituvchilarning kasbiy-refleksiv kompetensiyasini rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida e'tirof etilmoqda.

Raqamli texnologiyalar ta'lim jarayoniga keng joriy etilishi natijasida o'qituvchining roli ham tubdan o'zgarib bormoqda. Endilikda u faqat bilim beruvchi emas, balki o'quv jarayonini boshqaruvchi,

innovatsion yondashuvlarni qo'llovchi, o'z faoliyatini muntazam tahlil qiluvchi refleksiv amaliyotchi sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, masofaviy ta'lim, onlayn platformalar, elektron resurslar va interaktiv vositalarning keng qo'llanilishi pedagogdan yangi ko'nikma va malakalarni talab etadi [10; 35-b]. Bunday sharoitda refleksiya, ya'ni o'z faoliyatini anglash, tahlil qilish va undan xulosa chiqarish jarayoni kasbiy rivojlanishning muhim omiliga aylanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Raqamli ta'lim muhitida kasbiy-refleksiv kompetensiyani rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika va ta'lim texnologiyalari kesishgan nuqtada shakllangan ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu muammo bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, refleksiya tushunchasi dastlab falsafiy va psixologik kategoriya sifatida shakllangan bo'lib, keyinchalik pedagogik faoliyatning muhim tarkibiy qismiga aylangan. Xususan, refleksiya shaxsning o'z faoliyatini ongli ravishda tahlil qilishi, baholashi va qayta tashkil etishi bilan bog'liq jarayon sifatida talqin etiladi [1; 40-b].

Pedagogik adabiyotlarda kasbiy-refleksiv kompetensiya tushunchasi ko'p qirrali hodisa sifatida izohlanadi. Bir qator olimlar tomonidan u o'qituvchining o'z faoliyatini tahlil qilish, o'zini baholash, kasbiy o'sish strategiyalarini ishlab chiqish va pedagogik qarorlar qabul qilish qobiliyati sifatida ta'riflanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, refleksiv kompetensiya o'qituvchining pedagogik mahoratini oshirishda, innovatsion faoliyatga moslashishda hamda ta'lim sifatini yaxshilashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

So'nggi yillarda raqamli ta'lim muhitining rivojlanishi ushbu kompetensiyaning yangi shakllarda namoyon bo'lishiga olib keldi. Ilmiy manbalarda raqamli refleksiya tushunchasi paydo bo'lib, u o'qituvchining axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida o'z faoliyatini tahlil qilishi va baholash jarayonini anglatadi. Bu borada elektron portfoliolar, raqamli kundaliklar, onlayn monitoring tizimlari va analitik platformalar refleksiv faoliyatni tashkil etishning samarali vositalari sifatida ko'rib chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, raqamli ta'lim muhitida refleksiv kompetensiyani rivojlantirish quyidagi asosiy yo'nalishlarda o'rganilgan: birinchidan, refleksiya jarayonining psixologik-pedagogik asoslari; ikkinchidan, kasbiy kompetensiyaning tuzilmasi va tarkibiy qismlari; uchinchidan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining pedagogik faoliyatga integratsiyasi; to'rtinchidan, innovatsion ta'lim metodlari va ularning refleksiv faoliyatga ta'siri.

Ayrim tadqiqotchilar refleksiv kompetensiyani rivojlantirishda konstruktivistik yondashuvni asosiy nazariy platforma sifatida ko'rsatadilar. Ushbu yondashuvga ko'ra, bilim shaxs tomonidan faol ravishda quriladi va refleksiya bu jarayonning ajralmas qismi hisoblanadi. Shuningdek, faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv ham refleksiv kompetensiyani shakllantirishda muhim o'rin tutadi, chunki u o'qituvchining amaliy tajribasini tahlil qilish va takomillashtirishga asoslanadi.

John Dewey refleksiya tushunchasini ta'lim jarayonining markaziy elementi sifatida talqin etadi. Uning fikriga ko'ra, refleksiya — bu shaxsning o'z tajribasini ongli ravishda qayta ko'rib chiqishi, tahlil qilishi va undan xulosa chiqarish jarayonidir. Dewey refleksiv fikrlashni muammoli vaziyatlardan kelib chiqib shakllanadigan faol intellektual jarayon sifatida izohlaydi. Bu yondashuv zamonaviy pedagogikada o'qituvchining o'z faoliyatini tahlil qilishi va takomillashtirishida muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi [7; 78-b].

Shuningdek, Donald Schön kasbiy faoliyatda refleksiyaning amaliy ahamiyatini chuqur ochib bergan. U "refleksiya harakat jarayonida" (reflection-in-action) va "harakatdan keyingi refleksiya" (reflection-on-action) tushunchalarini ilgari suradi. Schönning ta'kidlashicha, mutaxassis, jumladan, o'qituvchi o'z faoliyatini doimiy ravishda tahlil qilib borishi orqali kasbiy mahoratini oshiradi. Bu yondashuv ayniqsa raqamli ta'lim muhitida, ya'ni videodarslarni qayta ko'rib chiqish, onlayn faoliyatni tahlil qilish jarayonlarida dolzarb hisoblanadi [6; 54-b].

Yana bir muhim nazariy qarash David Kolb tomonidan ilgari surilgan tajribaviy o'rganish modeli bilan bog'liqdir. Kolbga ko'ra, o'rganish jarayoni to'rt bosqichdan iborat: aniq tajriba, reflektiv kuzatish, abstrakt tushunchalash va faol tajriba. Ushbu model refleksiyaning o'rganish jarayonidagi o'rnini aniq belgilab beradi va o'qituvchining kasbiy rivojlanishida refleksiv faoliyatning zarurligini asoslaydi [8; 120-b].

Zamonaviy raqamli ta'lim muhitida pedagogik faoliyatni tushuntirishda Punya Mishra va Matthew J. Koehler tomonidan ishlab chiqilgan TPACK (Technological Pedagogical Content Knowledge) modeli alohida ahamiyatga ega. Ushbu modelga ko'ra, samarali pedagogik faoliyat uchta asosiy bilim turining — mazmuniy, pedagogik va texnologik bilimlarning integratsiyasiga asoslanadi. Mualliflarning fikricha, o'qituvchi raqamli muhitda samarali faoliyat yuritishi uchun nafaqat o'z fanini, balki texnologiyalarni ham chuqur bilishi va ularni pedagogik maqsadlarda to'g'ri qo'llay olishi zarur. Bu esa,

o'z navbatida, refleksiv yondashuvni talab qiladi [9; 18-b].

Zamonaviy ilmiy ishlarda raqamli vositalar yordamida refleksiv faoliyatni rivojlantirishning samaradorligi alohida ta'kidlanadi. Masalan, videodarslarni yozib olish va tahlil qilish, o'quvchilar faoliyatini monitoring qilish tizimlari, onlayn test va so'rovnoma orqali o'z-o'zini baholash mexanizmlarini joriy etish o'qituvchining refleksiv fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, virtual hamkorlik platformalari orqali tajriba almashish va muhokamalar tashkil etish ham refleksiv kompetensiyani oshirishga yordam beradi.

Tadqiqot metodologiyasiga kelsak, mazkur muammoni o'rganishda kompleks yondashuvdan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Avvalo, nazariy tahlil metodlari qo'llanilib, mavjud ilmiy adabiyotlar, konsepsiyalar va yondashuvlar o'rganiladi. Bu bosqichda refleksiya, kasbiy kompetensiya va raqamli ta'lim muhitiga oid nazariy qarashlar tizimlashtiriladi va umumlashtiriladi.

Empirik metodlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, kuzatish, so'rovnoma, intervyu va test metodlari orqali o'qituvchilarning refleksiv kompetensiya darajasi aniqlanadi. Ushbu metodlar yordamida o'qituvchilarning o'z faoliyatiga bo'lgan munosabati, o'z-o'zini baholash ko'nikmalari va raqamli vositalardan foydalanish darajasi o'rganiladi. Shuningdek, tajriba-sinov ishlari orqali taklif etilgan pedagogik shart-sharoitlar va metodlarning samaradorligi tekshiriladi.

Mazkur tadqiqotda tizimli yondashuv ham muhim o'rin tutadi. Unga ko'ra, kasbiy-refleksiv kompetensiya o'zaro bog'liq elementlardan iborat tizim sifatida qaraladi. Bu elementlarga motivatsion, kognitiv, faoliyatli va baholovchi komponentlar kiradi. Har bir komponentning rivojlanishi o'zaro uyg'unlikda amalga oshirilganda umumiy kompetensiya darajasi oshadi.

Bundan tashqari, kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qituvchining kasbiy faoliyatiga qo'yiladigan zamonaviy talablar tahlil qilinadi. Ushbu yondashuv refleksiv kompetensiyani umumiy kasbiy kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqadi. Shu bois uni rivojlantirish ta'lim tizimini modernizatsiyalashning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Raqamli ta'lim muhitida refleksiv kompetensiyani rivojlantirishda pedagogik shart-sharoitlar ham muhim ahamiyatga ega. Adabiyotlarda quyidagi shartlar alohida qayd etiladi: ochiq va interaktiv ta'lim muhiti yaratish, o'qituvchilarning mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlash, refleksiv faoliyatni rag'batlantiruvchi vositalardan foydalanish hamda doimiy metodik yordamni tashkil etish. Ushbu shartlar amalga oshirilganda o'qituvchilarning o'z ustida ishlashga bo'lgan motivatsiyasi ortadi va refleksiv faoliyat samaradorligi oshadi [5; 91-b].

NATIJA VA MUHOKAMA

Mazkur tadqiqot doirasida raqamli ta'lim muhitida o'qituvchilarning kasbiy-refleksiv kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan nazariy va amaliy yondashuvlar sinovdan o'tkazildi hamda olingan natijalar tizimli ravishda tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida qo'llanilgan metodlar (so'rovnoma, kuzatish, intervyu va tajriba-sinov ishlari) asosida o'qituvchilarning refleksiv faoliyat darajasi, raqamli vositalardan foydalanish ko'nikmalari hamda o'z-o'zini baholash qobiliyatlari aniqlashtirildi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, dastlabki diagnostika bosqichida o'qituvchilarning aksariyatida refleksiv kompetensiya yetarli darajada shakllanmagan. Xususan, ularning o'z pedagogik faoliyatini chuqur tahlil qilish, o'z kuchli va zaif tomonlarini aniqlash hamda faoliyatni takomillashtirish strategiyalarini ishlab chiqish ko'nikmalari past darajada ekanligi kuzatildi. Shu bilan birga, ayrim o'qituvchilarda refleksiya jarayoni faqatgina yuzaki baholash bilan cheklanib, tizimli yondashuv yetishmasligi aniqlandi [3; 44-b].

Tajriba-sinov ishlari davomida raqamli ta'lim muhitining imkoniyatlaridan keng foydalanildi. Jumladan, elektron portfoliolar, onlayn refleksiv kundaliklar, videodarslarni qayta ko'rib chiqish va tahlil qilish, shuningdek, raqamli platformalar orqali o'z-o'zini baholash mexanizmlari joriy etildi. Ushbu vositalar o'qituvchilarning o'z faoliyatiga nisbatan ongli yondashuvini shakllantirishda muhim rol o'ynadi.

Yakuniy natijalar shuni ko'rsatdiki, tajriba guruhidagi o'qituvchilarda kasbiy-refleksiv kompetensiyaning barcha komponentlari (motivatsion, kognitiv, faoliyatli va baholovchi) bo'yicha sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Xususan, o'qituvchilarning o'z faoliyatini tahlil qilishga bo'lgan qiziqishi ortdi, ular o'z ustida ishlashga nisbatan mas'uliyatliroq yondasha boshladilar. Bundan tashqari, raqamli vositalardan foydalanish orqali o'z faoliyatini monitoring qilish va natijalarni tahlil qilish ko'nikmalari sezilarli darajada rivojlandi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, raqamli ta'lim muhiti refleksiv kompetensiyani rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi, biroq uning samaradorligi bir qator omillarga bog'liq. Avvalo, o'qituvchilarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish darajasi muhim ahamiyat kasb

etadi. Agar o'qituvchi raqamli vositalardan samarali foydalana olmasa, refleksiv faoliyatni to'liq amalga oshirish imkoniyati cheklanadi. Shuningdek, refleksiv faoliyatni tashkil etishda metodik qo'llab-quvvatlashning mavjudligi ham muhim omillardan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'qituvchilarga aniq yo'riqnomalar, metodik tavsiyalar va namunaviy vositalar taqdim etilganda ularning refleksiv faoliyati ancha samarali tashkil etiladi. Aks holda, refleksiya jarayoni tartibsiz va tizimsiz shaklda amalga oshiriladi.

Muhokama davomida yana bir muhim jihat aniqlandiki, raqamli platformalar orqali tashkil etilgan hamkorlik muhiti (masalan, onlayn muhokamalar, forumlar, tajriba almashish guruhlari) o'qituvchilarning refleksiv fikrlashini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday muhitda o'qituvchilar nafaqat o'z faoliyatini tahlil qiladi, balki boshqa hamkasblar tajribasini o'rganish orqali o'z faoliyatini boyitadi [10; 60-b]. Natijalar shuni ham ko'rsatdiki, refleksiv kompetensiyani rivojlantirish uzluksiz jarayon bo'lib, u doimiy amaliyot va o'z ustida ishlashni talab etadi. Raqamli ta'lim muhiti esa ushbu jarayonni qo'llab-quvvatlovchi samarali vosita sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois ta'lim tizimida o'qituvchilarning refleksiv faoliyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish, raqamli texnologiyalarni bu jarayonga integratsiya qilish dolzarb vazifa hisoblanadi.

XULOSA. Raqamli ta'lim muhitida kasbiy-refleksiv kompetensiyani rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'qituvchining o'z faoliyatini ongli tahlil qilishi, baholashi va takomillashtirib borishi ta'lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar keng joriy etilgan sharoitda refleksiv faoliyat yangi mazmun va shakllarga ega bo'lib, u o'qituvchining kasbiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. O'rganishlar asosida aniqlanishicha, raqamli ta'lim muhiti o'qituvchilarga o'z faoliyatini chuqur tahlil qilish, natijalarni monitoring qilish va o'z-o'zini baholash imkonini beruvchi samarali vositalarni taqdim etadi. Elektron portfoliolar, onlayn kundaliklar, videodarslar tahlili va interaktiv platformalar refleksiv kompetensiyani rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ushbu jarayonning samaradorligi o'qituvchining AKTdan foydalanish darajasi, metodik qo'llab-quvvatlashning mavjudligi hamda motivatsion omillarga bevosita bog'liq ekanligi aniqlandi. Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan pedagogik yondashuvlar va metodlar o'qituvchilarning refleksiv fikrlashini rivojlantirishda ijobiy natijalar berganligi isbotlandi. Xususan, tizimli tashkil etilgan refleksiv faoliyat o'qituvchilarning o'z ustida ishlashga bo'lgan ehtiyojini oshiradi, kasbiy muammolarni mustaqil hal etish ko'nikmalarini shakllantiradi va pedagogik mahoratning yuksalishiga xizmat qiladi. Shu asosda quyidagi umumiy xulosalarga kelish mumkin: birinchidan, kasbiy-refleksiv kompetensiya o'qituvchining kasbiy rivojlanishining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi; ikkinchidan, raqamli ta'lim muhiti ushbu kompetensiyani rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi; uchinchidan, refleksiv faoliyatni samarali tashkil etish uchun maxsus pedagogik shart-sharoitlar va metodik ta'minot zarur; to'rtinchidan, ushbu yo'nalishda olib boriladigan ishlar uzluksiz va tizimli bo'lishi lozim. Raqamli ta'lim muhiti sharoitida o'qituvchilarning kasbiy-refleksiv kompetensiyasini rivojlantirish nafaqat ularning individual kasbiy o'sishini ta'minlaydi, balki butun ta'lim tizimining sifat ko'rsatkichlarini oshirishga xizmat qiladi. Shu bois mazkur yo'nalishda ilmiy-tadqiqot ishlarini davom ettirish, amaliy metodlarni takomillashtirish hamda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Muslimov N. A. Kasbiy ta'lim metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
2. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2012.
3. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2013.
4. Saidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2011.
5. Xo'jayev B. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Sano-standart, 2017.
6. Schön D. A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. – New York: Basic Books, 1983.
7. Dewey J. How We Think. – Boston: D. C. Heath and Company, 1933.
8. Kolb D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – New Jersey: Prentice Hall, 1984.
9. Mishra P., Koehler M. J. Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge // Teachers College Record. – 2006.
10. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu). – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.